

**De schepensignaten en protocollen
van bezwaar te Arnhem**

C.L.Verkerk

I N H O U D

INLEIDING	25
1 HISTORISCHE SITUERING	26
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	27
Aanleg van de schepensignaten	27
Aanleg van de protocollen van bezwaar	28
3 VISUELE KENNISMAKING	31
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	43
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	43
Gerelateerde en toetsingsbronnen	43
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	44
NOTEN	46
BIJLAGEN	49
A Vindplaatsen	49
B Gedrukte bronnen en literatuur	49

INLEIDING

In de stad Arnhem zijn in de periode vóór 1811 twee seriële bronnenreeksen aangelegd voor de overdrachtsregistratie en vestiging van rechten op onroerend goed, namelijk de schepensignaten en de protocollen van bezwaar. De schepensignaten vormen de vroegste stedelijke registratievorm van onroerend goed. De protocollen van bezwaar zijn zogenaamde huizenprotocollen, een voorloper van het kadaster. In dit broncommentaar wordt de registratie van onroerend goed in deze twee nauw met elkaar samenhangende registers becommentarieerd.

1 HISTORISCHE SITUERING

De vrijwillige rechtspraak kwam te Arnhem, in het bijzonder bij eigendomsoverdrachten, toe aan het stedelijk gerecht van de schepenen, of van de richter en schepenen. Rond 1300 beoorkonden doorgaans twee of meer schepenen, soms ook met de richter van de stad, onder meer de overdracht van onroerend goed, verpandingen en verpachtingen, rente-, erfpacht- en vruchtgebruikvestiging, huwelijksschenkingen, boedelscheidingen, testamentaire beschikkingen, minnelijke schikkingen (magescheid) en dergelijke meer tussen particulieren en particuliere instanties. De daarbij opgemaakte oorkonden zijn de zogenaamde schepenkist-oorkonden, die bewaard werden in de Arnhemse schepenkist.¹ Een dergelijke methode bestond ook te Kampen en Keulen.² Deze wijze van registratie werd zowel te Kampen als te Keulen vrij snel vervangen door de inschrijving van deze oorkonden van de vrijwillige rechtspraak, verleden voor de stedelijke schepenbank, in een register. Vóór 10 november 1312 is er te Kampen al sprake van een inschrijvingsregister, het niet meer bewaard gebleven *Liber Vetus*.³ Wel bewaard is de zogenaamde *Oudste Foliant*, een schepenregister waarin de oorkonden van de vrijwillige rechtspraak voor de Kampense schepenbank opgetekend zijn.⁴ Elders in het IJsselgebied, in Delden, Zwolle, Ommen en Deventer, blijken er vanaf het midden van de veertiende eeuw stadboekoptekeningen als te Kampen te hebben bestaan.⁵

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Hoe de overgang van de registratie op perkament naar registers zich voltrokken heeft te Arnhem is onduidelijk. Mogelijk is men er toe overgegaan, zoals voor Kampen wordt verondersteld, uitsluitend bezegelde schepenbrieven als bewijsstukken te accepteren zonder enige registratie in schepenregisters. Bij ontstentenis van een goed ontwikkeld notariaat te Arnhem zal deze methode echter niet bevredigend zijn geweest.⁶ De Arnhemse registers van de vrijwillige rechtspraak, met de registratie van onroerend goed, duiken pas op in de loop van de vijftiende eeuw. Zij staan bekend onder de naam schepensignaten. Het oudste register dateert uit 1423.⁷ Of er tevoren al een registratie van deze bronnen is geweest in een algemeen register van schepenvonnissen of handelingen van schepenen is onbekend. Het oudste register van de schepenrechtbank, het zogeheten *Statboek van Ordelen*, bevat vanaf 13 mei 1448 een vrijwel chronologische reeks van vonnissen. Dit deel begint dus na de gespecialiseerde registratie van de vrijwillige rechtspraak voor schepenen.⁸ De registratie in de schepenregisters of schepensignaten vond hoogstwaarschijnlijk plaats onder verantwoordelijkheid van de stadssecretaris, als hij al niet zelf het register bijhield. De schepensignaten zijn onder deze naam aangelegd vanaf 1423 tot en met 1695.⁹ Vanaf 1695-1696 is de serie schepensignaten als 'registers van opdrachten en verbanden' voortgezet tot het jaar 1811.

Deels parallel aan de registratie in de schepensignaten treffen we vanaf 1618 de optekening van eigendomsverhoudingen, verpandingen, hypothekeringen en andere belastingen en overdrachten aan in het zogenaamde protocol van bezwaar. In dit huizenprotocol zijn korte notities geordend volgens een soort kadastrale intekening per wijk en per straat, zoals ook in andere steden gebruikelijk was geworden.¹⁰

Aanleg van de schepensignaten

De titel van het schepensignaat uit 1424, dat bijeengebonden is in het oudst overgeleverde register met de signaten van 1423 tot 1426,¹¹ is vrij algemeen. Gesproken wordt over een 'boek' betreffende verschillende aangelegenheden.¹² In het daarop volgende signaat van 1425 is het opschrift explicieter: het betreft verpandingen, publieke verkopen, verkopen en beslagleggingen.¹³ Terwijl in de oudste signaten de beslagleggingen of peindingen samen met andere akten ondergebracht zijn, gaat men voor deze categorie akten vanaf 1612 een aparte reeks registers aanleggen. Deze registers zijn de actenboeken, archivalisch geregistreerd als 'actenboek van peindingen', en maken deel uit van het archief van de criminele rechtspraak.¹⁴

De naam schepensignaat wordt vanaf 1695 gewijzigd in 'register van opdrachten en verbanden'. Het betreft evenwel dezelfde bronnenreeks met oorkonden van de vrijwillige rechtspraak, die tot 1811 doorloopt. Vanaf 1756 zijn er naast deze registers ook losse, niet ingebonden minuten van opdrachten en verbanden bewaard.¹⁵ Deze minuten in extenso werden ingeschreven in het 'register van opdrachten en verbanden'.¹⁶ De eerste minuut betrof een schuldbekentenis van 29 januari 1756 'coram nobis', namelijk ten overstaan van twee schepenen. Deze schuldbekentenis vindt men in extenso terug in het register van opdrachten en verbanden.¹⁷

De reeks schepensignaten tot 1695 is niet volledig overgeleverd. Een aantal registers, met name die over de jaren 1449-1450, 1457-1468, 1496-1500 (alleen een fragment van 1497), 1506-1513 en 1535 ontbreken. Over de jaren 1551-1555 zijn twee registers overgeleverd, daarna overlappen zij elkaar gedeeltelijk met af en toe een onjuiste chronologie.

De registratie is in hoofdzaak chronologisch, zij het dat af en toe een verspringing optreedt. Een akte blijkt dan een week te laat te zijn ingeschreven. Dit kan duiden op een praktijk van directe inschrijving, gelijktijdig, of vrijwel gelijktijdig aan de rechtshandeling of beoorkonding. Deze chronologische indeling blijft gehanteerd tot 1612. Daarna wordt er een indeling in een Wester- en Oosterkwartier ingevoerd.¹⁸

Aanleg van de protocollen van bezwaar

In 1618 gaf het stadsbestuur opdracht te starten met de aanleg van leggers met een perceelsgewijze inschrijving van onroerend goed, waarbij de veranderingen in eigendom en bezwaring opgetekend werden. Stedelijke eigendommen zijn niet in het protocol van bezwaar opgenomen. Die worden slechts vermeld wanneer zij in particuliere handen overgingen. Voor deze registratie van onroerend goed in de protocollen van bezwaar¹⁹ ging men uit van een kwartierindeling. De stad zelf werd ingedeeld in Binnenwester- en Binnenoosterkwartier en het schependom van Arnhem buiten de muren werd geregistreerd in Buitenwester- en Buitenoosterkwartier. Voor wat daarbuiten viel werd een Buitenregister opgesteld. In elk protocol van bezwaar is voorin een kaart opgenomen van het betreffende kwartier. Het kwartier zelf is weer onderverdeeld in blokken, die voorzien zijn van één letter, dan wel twee (A tot Y en AA tot XX of YY).²⁰ De protocollen van bezwaar zijn in ongewijzigde vorm bijgehouden tot 1728. In een resolutie van 10 maart van dat jaar besloot het stadsbestuur tot de vervaardiging van nieuwe leggers.²¹ Aanleiding tot deze hervorming was de onoverzichtelijke staat en de onmogelijkheid om in een aantal registers nog bijschrijvingen te doen. Alleen het register van het Buitenoosterkwartier kon nog verder gebruikt worden. In de drie nieuwe registers, het zogenaamde tweede protocol, hanteerde men weliswaar dezelfde belettering van de blokken als in het oude protocol van bezwaar, maar bracht men een betere opeenvolging aan van de huizen binnen de

blokken. Dit zogeheten tweede protocol bleef, samen met het oude protocol van bezwaar van het Buitenoosterkwartier, in gebruik tot 1811.

Door de kolomsgewijze structuur is de indeling van de protocollen van bezwaar zeer overzichtelijk. In de eerste kolom staat de datum van de verrichte transactie, in de tweede de naam van degene die afstand deed van het huis (door verkoop, schenking, vererving of boedelscheiding) of de bezwaring ervan aanging, en in de derde kolom de naam van degene die het huis verwierf of de lening verleende, waarvoor het huis tot onderpand was gesteld. Bij aflossing van de lening werd de zaak doorgehaald, met in de marge aan de rechterzijde de vermelding door wie en wanneer. De ligging van het huis in een bepaald blok (dat steeds door vier straten wordt omgeven) wordt vaak alleen summier aangeduid. Via de opgegeven datum kan men de transactie terugzoeken in het schepensignaat, waardoor men soms extra gegevens verkrijgt. Ook met de actenboeken (van *peindingen*) kan een relatie gelegd worden. De koppeling tussen het protocol van bezwaar en de actenboeken enerzijds en schepensignaten anderzijds blijkt uit een verwijzing in het protocol van bezwaar van het Binnenoosterkwartier.²² Dat begint in blok A met 'het hujs van Claes van Dortmund genaemt de Wildeman naest de Hal'. Op dit huis drukte een rente van drie oude Frankrijkse schilden ten behoeve van de pastorie en een van zes goudgulden voor de vicarieën van de moederkerk, ongetwijfeld ver vóór 1618 daarop gevestigd. Op 30 maart 1658 staat een verwijzing naar het actenboek genoteerd.²³ Met dit actenboek blijkt niet het schepensignaat over die periode bedoeld te zijn, want daarin komt deze acte niet voor. Waarschijnlijk werd het 'actenboek van peindingen' bedoeld. Daarna volgen nog zes inschrijvingen tot 1723. Op dezelfde folio staat ook genoteerd: 'het hujs van Bernt Janssen genaemt het Vosken op St Johansplaetse'. In de ruimte daaronder staat op 2 oktober 1620: 'vercoft aen Willem Henrixen Soerlant', met verwijzing naar A fol. 48. Daaronder staat doorgehaald: 'eodem die – belast met een rente van 144 gl. jaerlix in behoeff van Bernt Janssen', met verwijzing naar A fol. 49. Beide registraties zijn terug te vinden in schepensignaat 416 op de aangegeven pagina's.²⁴ De verkoop werd door Bernt Janssen met zijn vrouw Henrisken ten Nijenhuijs verricht aan Willem Henrixen Soerlant en zijn vrouw Adriaentgen Jacobsen en hun erfgenamen. Het betrof 'haerlyuder huysonge mitte plaetse, stal ende een deel van den hoff, genaemt het Vosken, staende op St Johansplaetse, daer die gemeyne straet gaende nae St Johanskerck ter ener ende het huys van de voerseide vercopers daerinne Baet Wemmers tegenwoidich woont ter andere sijden naest gelegen sijn'. Bij de verkoop werden regelingen getroffen betreffende de scheidsmuren tussen de twee percelen. De rentebelasting op het pand betrof de genoemde 144 gulden, waarbij vermeld stond dat het gulden betrof van 20 stuivers per stuk.

3 VISUELE KENNISMAKING

- 1a Omslag/begin van het schepensignaat van 1424.
- 1b Begin van het schepensignaat van 1425.
- 2a Minuut van een transport van een half huis op de hoek van de Turfstraat en de Grote Markt bij de Eusebiuskerk door de verkopers onder andere gekocht van Jan van Leeuwen, koninklijk Pruisisch tolbeziender, ten overstaan van de schepenen J. van Eck en G. van Zuylen van Nievelt d.d. 31 januari 1756.
- 2b Twee pagina's uit het register van opdrachten en verbanden van 1756, met in extenso de minuut van voorgaand transport.
- 3 Pagina uit het schepensignaat van 1613, waarin voor het eerst sprake is van de indeling in kwartieren: het Wester- en Oosterkwartier en het Binnenwester- en Binnenoosterkwartier. Hier de eerste pagina van het Binnenwesterkwartier.
- 4a Pagina uit het protocol van bezwaar van het Binnenoosterkwartier betreffende het huis van Claes van Dortmont, genaemt de Wilde-man, naast de Hal en het huis van Bernt Janssen, genaemt het Vossen.
- 4b Kaartje van het Binnen Ooster Quartier op het voorplat van het protocol van bezwaar van het Binnenoosterkwartier, ingedeeld in 22 blokken, met de Sint-Jans-, de Velper- en de Sabelspoorten, de Bakkerstraat en de Turfstraat, etc. Met hoofdletters worden de blokken aangeduid: A= Janskerk en -kerkhof, R= Grote Kerk, X= Oostzijde van de Markt, etc.
- 4c Pagina uit het schepensignaat van 1620 met de renteverkoop van 144 gulden ten behoeve van Bernt Janssen op fol. 49, waarnaar in het protocol van bezwaar (zie 4a) wordt verwezen.
- 5 Pagina uit het tweede protocol van bezwaar van 1728.

1424 16

liber... de... die... 1424

1a

Omslag/begin van het schepensignaet van 1424.

Verhoort te hebben en
vervolgen

Comparende.....
 Gornit van Proest en Gij
 Isbette Walburg. E. telelij
 den en verklaarden voor
 haarden waare Overste
 cedoren en te trouwen staaren
 aan Cornelis de Vriendert
 en Wilhelmina van
 Barneveldt. E. telelijden
 de haef van een Duij
 voormaals met gemide
 Wilhelmina van Thal,
 medet wed. lijde van
 wijlen den schouten Johan
 Walburgh te saamen
 aangelooft van Jan
 van Leeuwen koning
 lijke Dorsijde Folkelien
 der Haerde alhier op
 de boeckden de Hoofstraat
 aan de grote Kaaske bij de
 St. Leviskerke met alle
 deselve ^{Parten} Geregtheden
 Luten en Latten sulks
 om en door de herenna
 van twee Duijden en
 schondest gudeen van
 welke Loopen, Compag
 ten ^{ook} verklaard de vedaan
^{lijen} die nsvolgen voor
 haal halve aard gelin
 het gemide Duij gae
 regt of ijgerdon
 moet te hebben moete
 betalen den overschulden
 pieren het gemide
 Duij in oplicel betalen
 en

2a
 Minuut van een
 transport van een
 half huis
 d.d. 31 januari 1756.

En den vollesz geest
 geest en geest. Dat zijn
 en bejven. Ordes vel,
 land als regten.

Arnhem Den 31 Jan 1861
 Graui nobis
 Joh. Theod. Van der *W*ijlen *V* Nieuwe

den 29 Januarij 1756
 Coram Job: Theod: van Eck Judr. et
 C. J. W. Guijlen v. Nieuw. Scabinis
 Gert van Beest en Elzabet
 Walburg Eggeluijden en verclaarden voor
 haer son haare Erven vercoopt hebben
 en voegent te cederen in transport
 porteren aan Cornelis van der Hart en
 Wilhelmina van Barmveldt, Cetera
 de helfte van een Huis voormaect met
 gemelde Wilhelmina van Barmveldt wed:
 Lijsde van Wijlen den Scholles Johan
 Walbirgh te Samen aangecoopt van
 Jan van Leeuwen, Coning. Prinsliche

2b

Twee pagina's uit
 het register van
 opdrachten en
 verbanden van 1756,
 met in extenso de
 minuut van voor-
 gaand transport.

Volbedrunder, Staande alhier op de Hoek
 aan de Grootemarkt bij de S^t. Sebini's Kerk
 met alle derselver rechten Geregtheeden,
 Litten en Latten sulx om en voor de
 Somme van Tweedruysend en Seshondert
 Gulden van welke Coopsomm. Comparan-
 ten ook verclaard en voldaan te sijn en
 Onwoegens voor haar halve aandeel in het
 gemelte Stuijs geen recht off eigendom
 Meer te hebben nog te behouden oversulx
 Coperen het gem. Stuijs in geheel bestien
 en ten vallen geëijgend en gegedeet sijn,
 en blyven, ondoor verband als Stad' regent
 Actum Arnhem den 31 Jan 1756.

Coram C. Pontinck et T. Piimans

fol. v.

1613

Coram Reiner Drossijn vnd Dr Laurens de Sille
 Dealmis crumpel Diederis Grooten ende
 Godefridus Braunth, sibi et rei Desfabel
 Poulcott vnde etc. Willem Bouilman, et
 haeredibus, et erthelien vnd gottf Reder
 moer doctyde vnde guffordens op gobbis ger
 Sach, golozes bingtes de Gynpooet aen die
 crach, des vbarth tui Rye die gottf Reder
 vnd Desfaom, Godefridus vnde vbarth, vnd
 vbarth als Gyn, vnd Noort vbarth Dierelbynd
 vnd mit aller sijnz resten vnd trochpooet
 vnd mit die vbarth vnd goloze daerby spres
 hez, die sy by dese opzacht mede vnder gobbis
 Reuogtrecetes vnd iuris, vnderiges vthant nigel
 Ghecatvnde vbarth, Et si defectus, sub expan.
 datione dantis et areal goloze opz nigel vnder
 nigel vnd guffing, vbarth vnd gottf Reder vnd
 Godefridus, ab vno, vnd Godefridus vnd gottf Reder
 latere.

Idy 5^o Januarij 1613.

Coram Johan van Dursst vnd D Nustaus du
 Vontz Godefridus crumpel D. Ruynt Drossijn
 Dierly als volmachtig van G. G. Graeff Ernst
 Casmir van Nassau, Catharinckenbarff vnd
 vbarth, vnd vbarth vnd vbarth guffing

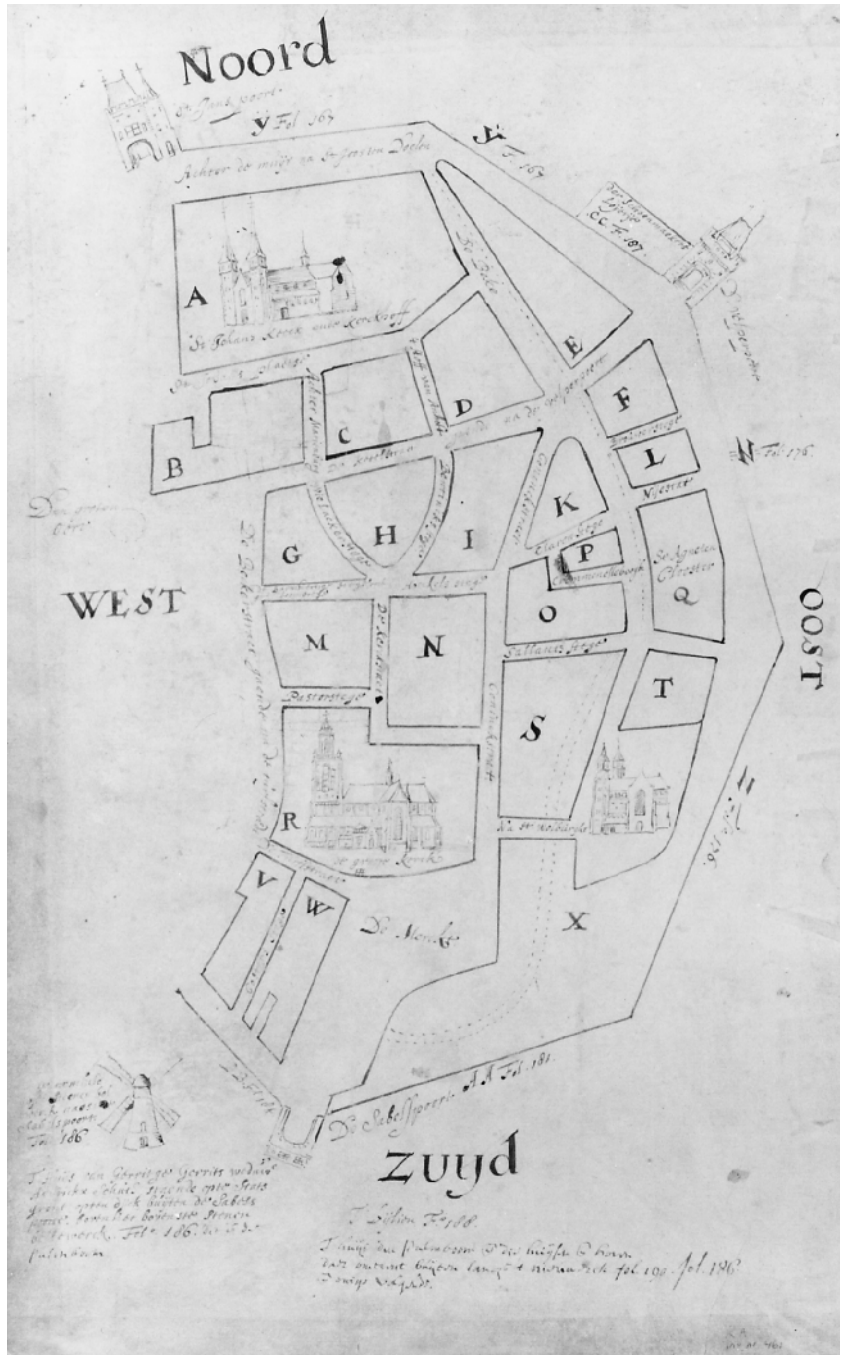
Desfabel Poulcott

~~XXXX~~

#

3
Pagina uit het sche-
pensignaat van
1613.

4a
Pagina uit het protocol
van bezwaar van het
Binnenoosterkwartier.



4b
Kaartje van het
Binnen Ooster
Quartier.

49

Coram eisdem Scabinis, compertis Wicelmum Schurid
 de Gredam, et d'ruout des Jacobs, et telindes
 voerss. sub et re: D'rom Jacobs, et Gouri, they
 appelt voerss. in rebus dan conuider
 veruindrechtiguedes to Lee s'at Inde
 ut d'uis. Et facta dat voerss. d'baordan der
 A. 1. ~~der de~~ voerss. voerss. sal op s'war d'gey
 # d'ij' d'ubid' d'ubid' d'ubid', Es si d'ubid', d'ubid'
 soetelichey de loes s'at mit 4 d'ubid' s'om
 veruindert g'ildens paymente voerss.
 ly es of de meer truning, mit mit min,
 der op es reys als g'ildens g'ildens
 des 4. s'at' d'ubid', d'ubid' es sal d'ubid' s'at
 voerss. veruindert, Es si defectus s'at s'at
 done sub expudatione domus et area p'ra:
 dicta. Eodem die.

4c

Pagina uit het schepensignaat
van 1620.

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

De betrouwbaarheid van de schepensignaten en protocollen van bezwaar is waarschijnlijk groot door de wijze van ambtelijke registratie. Alleen bij de schepensignaten is de interpretatie, zoals bij oorkonden van overdrachten en verkoop, niet altijd even gemakkelijk. Soms is het niet uit te maken of het om huur dan wel om eigendom gaat. Ook de opgave van de belendingen stelt de onderzoeker vaak voor problemen. Om deze op te lossen is het noodzakelijk ander bronnenmateriaal te betrekken bij de schepensignaten, zoals bijvoorbeeld de protocollen van bezwaar, de actenboeken van peindingen, belastingkohieren, processtukken, vonnissen bij eigendomskwesties en dergelijke meer. Bij het schepensignaat dat de jaren 1551-1556 beslaat moet men er op bedacht zijn dat hier sprake is van overlap met een onjuiste chronologie.²⁵ Daarom dienen beide schepensignaten ter controle te worden geraadpleegd.

Gerelateerde en toetsingsbronnen

Voor de periode vanaf 1618 zijn er voor de schepensignaten en protocollen van bezwaar diverse gerelateerde bronnen voorhanden. Afgezien van de onderlinge relatie tussen beide bronnen zijn als gerelateerde bron de 'actenboeken van peindingen' te noemen. Daarin werden veelal de overeenkomsten en transporten in extenso opgenomen, waarnaar in de protocollen van bezwaar wordt verwezen. Vanaf 1706 zijn er tevens aparte registers van testamenten als uitsplitsing van de registers van procuraties en personele verbintenissen, waarin vererving van onroerend goed, lijf-tochten en borgstellingen zijn opgenomen. Ook zullen sommige schepenbankvonnissen van de civiele rechtspraak, overgeleverd in de als 'gerichtssignaten' aangeduide registers, gerelateerd zijn aan de schepensignaten en de protocollen van bezwaar. Vanaf 1581 is er een niet complete reeks van gerichtssignaten van de Lage Bank van Arnhem overgeleverd tot 1811, met procesdossiers en bijlagen vanaf 1469. Vanaf 1596 zijn deze er eveneens van de Hoge Bank van Arnhem.²⁶

Een verder aan de protocollen van bezwaar gerelateerde bron is de achttiende-eeuwse 'Notitie der huijsen, schuuren, stallen, tuijnen, etc. binnen de stad Arnhem, exempt agter de muur, met hun aandeel in het onderhoud der straaten'.²⁷ In 1762 en 1763 liet het stadsbestuur door landmeter Frederik Beijerinck de gehele stad, straat voor straat en eigendom na eigendom, opmeten in de Rijnlandse maat in quadraatroeden ten behoeve van de bepaling van wat elke eigenaar moest bijdragen in het

onderhoud van de openbare ruimte. Per straat worden daarbij de eigenaars opgesomd van de ene hoek van de straat met een andere straat tot het volgende hoekhuis, in twee kolommen, de ene voor de rechterzijde van de straat, en de andere voor de linkerzijde, gerangschikt per blok met dezelfde letter als in het protocol van bezwaar. Bovendien wordt verwezen naar het folionummer in het tweede protocol van bezwaar, zodat daarmee de eigendomsveranderingen kunnen worden gevolgd over een langere periode. Van het Binnenoosterkwartier is nog een apart register bewaard gebleven onder de naam 'protocol van straten', eveneens over de jaren 1762/1764,²⁸ maar geordend naar de eigenaars, met vermelding van de grootte in roeden en globale ligging binnen het blok. Zo staat er onder blok A vermeld: 'De commandeurie van St Jan met alle de kleijne huijsjens in de Ruijterstraet, ... roeden, en daaronder: nog een hoff langs tLand van de Marckt ... roeden'.²⁹ Soms vindt men daarbij nadere gegevens, bijvoorbeeld onder blok D:³⁰ 'Johanna Rayers 't huys in de Ketelstraet met het agterhuys tegenover de binnenmolen op de beeck'. Tussen 1764 en 1772 zijn er nog zogeheten 'kohieren of heffingsboeken voor het stratengeld' overgeleverd, waarin per blok en per wijk betalingsplichtigen zijn geordend, met af en toe een globale aanduiding van de ligging der huizen.³¹

Als mogelijke toetsingsbron komen de Arnhemse stadsrekeningen in aanmerking. Deze zijn vanaf 1353 in een vrijwel aaneensluitende reeks tot 1851 overgeleverd. Soms bieden afzonderlijke posten in die rekeningen de mogelijkheid om gegevens uit de schepensignaten en de daaropvolgende registersoorten te controleren. Daarnaast staan vooral voor de middeleeuwse periode in origineel of in afschrift overgeleverde oorkonden ter beschikking, over het algemeen bewaard gebleven in de archieven van de geestelijke instellingen. Naast de stadsrekeningen en cartularia zijn er bij diverse geestelijke instellingen (leen)registers, rekeningen en kaartboeken overgeleverd, aan de hand waarvan de onroerendgoedgegevens uit de schepensignaten geverifieerd kunnen worden. Ook de hierboven genoemde gerichtssignaten zullen in voorkomende gevallen als toetsingsbron kunnen fungeren.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

De raadpleegbaarheid van de schepensignaten wordt bemoeilijkt door het ontbreken van indices op een aantal registers. De oudste registers – over de jaren 1423 tot 1445 – zijn geïndiceerd en in de band geklapperd,³² het register over het jaar 1598 tot en met 1603 is geklapperd tot en met fol. 134,³³ en de drie daaropvolgende registers over de jaren 1603 tot 1618 zijn op persoonsnaam geficheerd.³⁴ Het register over de jaren 1609-1612³⁵ bezit tevens achter in het deel een index op voornaam.

Bij het gebruik van het zogenaamde tweede protocol, dat aangelegd is in 1728, moet men er op bedacht zijn dat er ook registraties voorkomen

van eigendomswisselingen en pandstellingen (*verband of bezwaar* geheeten) van vóór 1728.

De schepensignaten en protocollen van bezwaar kunnen voor velerlei soorten onderzoek worden gebruikt: genealogisch en prosopografisch onderzoek, bewoningsonderzoek, bebouwingsonderzoek, geschiedenis van huizen en hun bewoners, c.q. eigenaars, onderzoek naar bezits- en eigendomsverhoudingen, en dergelijke meer. In Arnhem is dit onderzoek slechts sporadisch verricht en zijn de resultaten vooralsnog nauwelijks gepubliceerd. Een gelukkige uitzondering betreft een studie van een huis in de Koningstraat door Schulte.³⁶

NOTEN

- 1 De schepenkistoorkonden zijn een bij elkaar bewaarde serie van 318 onbezegelde, op perkament gestelde oorkonden over de jaren 1293 tot 1334, met nog een enkele oorkonde uit 1338, 1340 en 1348 (Arnhem, Gemeentearchief (GA), Rechterlijk archief, inv. nr. 368). Regesten van deze oorkonden zijn gepubliceerd door R.A.D. Renting, *Regestenlijst van de schepenkistoorkonden uit het rechterlijk archief van Arnhem* (met inleiding van D.P.M. Graswinckel, afzonderlijk gepubliceerd in *Nederlands Archievenblad* 1929/1930) ('s-Gravenhage 1952).
- 2 H. Planitz, *Die Kölner Schreinsbücher des 13. und 14. Jahrhunderts*. Publikationen der Gesellschaft fuer Rheinische Geschichtskunde 46 (Weimar 1937). J.A. Kossman-Putto, *Kamper schepenacten 1316-1354* (Zwolle 1955) 14-17.
- 3 Kossmann-Putto, *Kamper schepenacten*, 17-18.
- 4 De Oudste Foliant loopt van 1318 tot 1345 met zo'n 900 schepenoorkonden over 133 van de 263 folia van het register; fol. 2-134; J. Don, *De archieven der gemeente Kampen. I: Het Oud-archief* (Kampen 1963) inv. nr. 3 en bijlage A, 123. De oorkonden zijn uitgegeven door Kossmann-Putto, *Kamper schepenacten*. In 1345 houden de intekeningen in de Oudste Foliant abrupt op, hoewel er nog wel plaats genoeg was. Twee oorkonden uit 1351 en 1354 werden nog ingeschreven, Kossmann-Putto, *Kamper schepenacten*, 20.
- 5 In Zwolle kon men rechten op erfijns bewijzen 'myt openen breven of myt der statboeke daer it inne screve si' (Kossmann-Putto, *Kamper schepenacten*, 21 met verwijzing).
- 6 Of er in de periode van de schepenkistoorkonden te Arnhem ook notarissen waren voor wie goederenoverdrachten en testamentaire beschikkingen en dergelijke werden vastgelegd, is niet bekend. De vroegste vermeldingen van notarissen stammen uit de jaren dertig en veertig van de veertiende eeuw. Vóór 1348, de datum van de laatste schepenkistoorkonde, zijn er elf notariële instrumenten overgeleverd van vijf notarissen, van wie vier met name genoemd, J. Loeff, *Het archief der commanderij van Sint Jan van Arnhem* ('s-Gravenhage 1950) 76, 77, 84, 87, 92, 95, 102 en 108. Na deze tijd lijkt het Arnhemse notariaat niet opmerkelijk te groeien. Tussen 1350 en 1575 zijn in ongeveer 80 instrumenten zo'n 45 namen van notarissen overgeleverd die te Arnhem werkzaam waren. Tot 1423 zijn er 22 instrumenten van dertien of veertien notarissen bewaard gebleven. De meeste van die instrumenten waren bestemd voor geestelijken of geestelijke instellingen, wat mede de reden zal zijn dat ze bewaard zijn en overgeleverd in de archieven van die instellingen. Helaas zijn er in Arnhem geen notarisregisters bewaard gebleven vóór 1811.
- 7 Arnhem, GA, Rechterlijk archief, inv. nr. 369.
- 8 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 41. Dit register begint met enkele andere inschrijvingen. Op het eerste blad staan aantekeningen over de bestuursamenstelling van Arnhem van 28 juni 1406 en de volgende twee bladen bevatten vonnissen van 2 maart 1433, 1 mei, 9 september, 16 november en 24 oktober

- ber 1435. Het derde blad begint met een vonnis van 17 januari 1434 en gaat op de versozijde verder met twee vonnissen van 16 en 27 januari 1436. Op blad 4 staat na een ongedateerd vonnis, een van 19 februari 1443, en op de versozijde het bewuste vonnis van 13 mei 1448.
- 9 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nrs. 369-420.
 - 10 Het huizenprotocol komt onder meer voor te Leiden, Delft, Rotterdam, Nijmegen, Tiel en Vlissingen, zie K. van der Wiel, *Op zoek naar huis, straat of buurt. Handleiding voor historisch huizenonderzoek (herziene uitgave Hilversum 2000, eerste editie 1997)* 46. Te Nijmegen is vanaf april 1410 een schepenprotocol van vrijwillige zaken overgeleverd (Nijmegen, GA, Rechterlijk archief, inv. nr. 1797). Deze schepenprotocollen lopen tot 1810. De protocollen van bezwaar zijn daar in 1659 ingevoerd, met verwijzing naar het schepenprotocol.
 - 11 Arnhem, GA, Rechterlijk archief, inv. nr. 369.
 - 12 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 369, fol. 16: 'Liber ... de diversis sub anno M° CCCC XXIII° circa festum Nativitatis Domini nostri Jhesu Christi'.
 - 13 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 369, fol. 58: 'Hic incipiunt pandaciones, preconizationes et vendiciones, pigner(at)iones), anno Domini M CCCCXXV°, inchoans in festo Nativitatis Christi'.
 - 14 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nrs. 346-358, met bijlagen in inv. nr. 359, die evenwel over de periode 1586-1782 lopen.
 - 15 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nrs. 455-460.
 - 16 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 456.
 - 17 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 428.
 - 18 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 414.
 - 19 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nrs. 461-465.
 - 20 Het Binnenoosterkwartier is ingedeeld in 22 blokken, geletterd van A tot X, Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 461.
 - 21 Arnhem, GA, Oud Archief Arnhem, inv. nr. 53, fol. 473 en 474.
 - 22 Arnhem, GA, Rechterlijk archief, inv. nr. 461, fol. 1.
 - 23 'Is dit hujs van Johan van Dortmont, weduwnaar Jans van Marhulsen, tot contraborge gestelt aen Dr Bernardt Rijckwijns ende Dr Bernardt Steenhouwer wegens sodane borgtochte als dieselve eodem die voor haer aengaende het sterfhujs van Dr Johan van Marlhulsen geprestert hebben. Vid. Actenboek'.
 - 24 Op de perkamenten band van het schepensignaat staat genoteerd 'A: Schepensignaat vant Ooster Quartier der Stadt van Arnhem ...'.
 - 25 Arnhem, GA, Rechterlijk archief, inv. nrs. 395-396.
 - 26 In deze twee rechterlijke colleges behandelden De Lage en Hoge Bank van Arnhem respectievelijk civiele zaken tussen vreemdelingen of tussen Arnhemse ingezetenen en vreemdelingen, en civiele zaken tussen Arnhemse burgers.
 - 27 Arnhem, GA, Oud Archief Arnhem, inv. nr. 2051.
 - 28 Ibidem, Oud archief Arnhem, inv. nr. 2049.
 - 29 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 20, fol. 4^v.
 - 30 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 20, fol. 27.
 - 31 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 20, inv. nrs. 2052-2055.

- 32 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nrs. 369-372.
- 33 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 411.
- 34 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nrs. 412-414.
- 35 Ibidem, Rechterlijk archief, inv. nr. 413.
- 36 A.G. Schulte, 'Verdroomd verleden' in: H.P.L. Rosenberg, P.T.E.E. Rosenberg en H.P.R. Rosenberg ed., *Monumentenzorger met Hart en Ziel. Vriendenboek voor H.P.R. Rosenberg*. Uitgave van de Dienst Ruimtelijke en Economische Ontwikkeling van de Gemeente Den Haag, Afdeling Monumentenzorg (Den Haag 1993).

BIJLAGEN**A Vindplaatsen****Arnhem, Gemeentearchief (GA), Rechterlijk Archief**

- inv. nrs. 41-46 (gerichtssignaat tot 1542, met bijlagen nr. 47)
 inv. nrs. 48-69 (gerichtssignaat van de Lage Bank 1469-1809, met bijlagen (nr. 70) en procesdossiers nrs. 71-160)
 inv. nrs. 163-197 (gerichtssignaat van de Hoge Bank 1586-1811, met bijlagen (nr. 198) en procesdossiers, nrs. 199-279 en 281-320)
 inv. nrs. 346-358 (actenboecken van peindingen, 1612-1811, met bijlagen (nr. 359) en twee protocollen van peindingen en arresten, 1671-1810, nrs. 360 en 361)
 inv. nrs. 369-420 (schepensignaten 1423-1695)
 inv. nrs. 421-454 (registers van opdrachten en verbanden 1696-1811)
 inv. nrs. 455-460 (minuten van opdrachten en verbanden 1734-1774)
 inv. nrs. 461-465 (protocol van bezwaar)
 inv. nrs. 466-468 (tweede protocol van bezwaar)
 inv. nrs. 478-496 (registers van testamenten en andere uiterste willen 1706-1810)
 inv. nrs. 508-541 (procuratien, personele actien en verbandenboek, later ook geheten volmagten en procuratien).

Arnhem, GA, Oud Archief van Arnhem

- inv. nrs. 1240-1635 (rekeningen met bijlagen 1353-1851)
 inv. nrs. 2049 en 2050 (protocol van de straten van Ooster- en Wester Quartier van Arnhem met notering van bewoner of eigenaar, grootte in roeden en globale ligging in blok, 1762-1764)
 inv. nrs. 2051 ('Notitie der huijsen, schuuren, stallen, tuijnen, etc. binnen de stad Arnhem, exempt agter de Muur, met hun aandeel in het onderhoud der straaten')
 inv. nrs. 2052-2055 (heffingsmanuaal van het straatgeld 1764-1772).

B Gedrukte bronnen en literatuur

- Alberts, W.J., *De stadsrekeningen van Arnhem*, dln. 1-4 (Groningen 1967-1978) en dl. 5 (Arnhem 1985).
 Alberts, W.J., 'De Arnhemse stadsrekening van 1447/1448', *BMHG* 79 (1965) 105-217.
 Delahaye, A., *Het Rechterlijk Archief der stad Nijmegen 1410-1811* (Nijmegen 1951).
 Iddekinge, P.R.A. van, *Het archief van de Sint-Nicolaï Broederschap te Arnhem 1352-1892* (Arnhem 1978).

- Graswinckel, D.P.M., *Het oud-archief der gemeente Arnhem*, 3 dln. ('s-Gravenhage 1935).
- Graswinckel, D.P.M., *De archieven der gasthuizen en fundatiën, gilden, schutterijen en vendels, gedeponeed bij het oud-archief der gemeente Arnhem* ('s-Gravenhage 1930).
- Haarst, J.W.G. van, 'Rekening van het Sinte Catharina-gasthuis te Arnhem van 1396/7', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 19 (1916) 237-256.
- Leppink, G.B., *Van Geelkerckens kaartboek van de landerijen van het Sint Catharinae gasthuis in Arnhem (1635), vergeleken met de oudste kadastrale kaarten (1832)*. Werken der Vereniging Gelre 38 (Arnhem 1988).
- Leppink, G.B., *Het Sint Catharinae Gasthuis in Arnhem in de eerste vier eeuwen van zijn bestaan (1246-1636)*. Werken der Vereniging Gelre 48 (Hilversum 1996).
- Loeff, J., *Het archief der commanderij van Sint Jan van Arnhem* ('s-Gravenhage 1950).
- Maris, A.J., *De leen-, keurmedige en tynsgoederen van de Sint Salvator-abdij te Prüm in Gelderland (Leenkamer van Klarenbeek)*. Register (Arnhem 1934).
- Maris, A.J., *Het archief van het kapittel van Sint Walburg te Arnhem*. Inventarissen van rijks- en andere archieven 2 (1931) 270-322.
- Maris, A.J., *Het oud-archief van de kerkvoogdij der Ned. Hervormde gemeente te Arnhem*. Inventarissen van rijks- en andere archieven 1 (1930) 483-529.
- Maris, A.J., 'De Sint Jansbeek en de Prümerhof en watermolen te Arnhem', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 59 (1960) 179-198.
- Maris, A.J., 'Sint Maria in Bethanië bij Arnhem. Een kleine speurtocht door Arnhemse archivalia', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 67 (1973) 51-57.
- Maris, A.J., 'Schenking van Willem Bierwisch aan de vicarissen in de Sint-Walburgskerk te Arnhem, 29 april 1399', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 67 (1973) 26.
- Maris, A.J., 'Een dubbele vicariestichting in de Sint Walburgskerk te Arnhem, naar aanleiding van een transactie met het Agnietenconvent', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 62 (1967) 103-131.
- Maris, A.J., 'Eenige bijzonderheden aangaande de St Walburgskerk te Arnhem', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 40 (1937) 19-42.
- Maris, A.J., 'Enige gegevens over de Lopener mark of de Klingelbeek bij Arnhem', *Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot Uitgaaf van de Bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht* 12 (1962) 441-453.
- Markus, A., *Arnhem omstreeks het midden der vorige eeuw, met geschiedkundige aantekeningen* (Arnhem 1907; herdruk 1965).

- Martens van Sevenhoven, A.H., 'Het Hof van Gelre te Arnhem', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 32 (1929) 1-44.
- Paquay, V., *De geschiedenis van de Stichting Sint Nicolai Broederschap te Arnhem; 1351-1993: gasthuis, preuven en hulpbetoon* (Zutphen 1993).
- Register op de leenaktenboeken van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen, naar het oorspronkelijke handschrift.* Sloet, J.J.S., A.H. Martens van Sevenhoven en J.S. van Veen ed., 5 dln. (Arnhem 1904-1924).
- Renting, R.A.D., *Regestenlijst van de schepenkistoorkonden uit het rechterlijk archief van Arnhem* (met inleiding van D.P.M. Graswinckel, die afzonderlijk gepubliceerd is in *Nederlands Archiefblad* 1929/1930) ('s-Gravenhage 1952).
- Schulte, A.G., 'Verdroomd verleden' in: H.P.L. Rosenberg, P.T.E.E. Rosenberg en H.P.R. Rosenberg ed., *Monumentenzorger met Hart en Ziel. Vriendenboek voor H.P.R. Rosenberg*. Uitgave van de Dienst Ruimtelijke en Economische Ontwikkeling van de Gemeente Den Haag, Afdeling Monumentenzorg (Den Haag 1993).
- Ven, A.J. van de, 'De ambtswoning van de Commissaris der koningin in Gelderland', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 31 (1928) 131-153.
- Verkerk, C.L., 'La population des villes de Gueldre au XIV^{ème} siècle, en particulier celle de la ville d' Arnhem' in: J.G.N. Renaud ed., *Rotterdam Papers 4. A contribution to medieval archaeology. Teksten van lezingen, gehouden tijdens het symposium 'De middeleeuwse stad en de kwaliteit van het bestaan' te Rotterdam van 25 t/m 27 oktober 1979* (Rotterdam 1982) 175-187.
- Verkerk, C.L., 'Arnhem, van koningsgoed tot stad', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 74 (1983) 1-40, ook verschenen in *Arnhem. Acht historische opstellen* (Arnhem 1983) 1-40.
- Verkerk, C.L., 'Het stadsrechtprivilege van 13 juli 1233 voor Arnhem: De (on)echtheid van Gelderse stadsrechtsoorkonden, in het bijzonder die van Zutphen, Arnhem en Wageningen', *Bijdragen en Mededelingen van de Vereniging Gelre* 74 (1983) 41-49, ook verschenen in *Arnhem. Acht historische opstellen* (Arnhem 1983) 41-49.
- Verkerk, C.L., 'De Grote Kerk van Arnhem op het schilderij van Herman Breckerveld (onbekend-1633)', *Kroniek. Een uitgave van de Oudheidkundige en historische afdeling van het Gemeentemuseum van Arnhem* 5 (1988) 16-20.
- Verkerk, C.L., 'Van familiehuys tot ambtswoning van de commissaris van de koningin in Gelderland', *Kroniek. Een uitgave van de Oudheidkundige en historische afdeling van het Gemeentemuseum van Arnhem* 5 (1988) 45-52.
- Verkerk, C.L., 'Het Arnhemse Duivelshuis', *Kroniek. Een uitgave van de*

- Oudheidkundige en historische afdeling van het Gemeentemuseum van Arnhem* 5 (1988) 69-78.
- Verkerk, C.L., *Coulissen van de macht. Een sociaal-institutionele studie betreffende de samenstelling van het bestuur van Arnhem in de middeleeuwen en een bijdrage tot de studie van de stedelijke elitevorming* (Hilversum 1992).
- Vredenberg, J.P., *Het archief van het Burgerweeshuis te Arnhem 1583-1914* (Arnhem 1983).
- Vredenberg, J.P., *Als off sij onse eigene kijnder weren. Het Burgerweeshuis te Arnhem 1583-1742* (Arnhem 1983).
- Vredenberg, J.P., *Eene zeer gesoigneerde burgerlijke opvoeding. Het Burgerweeshuis te Arnhem, 1742-1856* (Arnhem 1990).
- Wartena, R., *Het archief van de familie Brantsen* (Arnhem 1966).